

Բայց չեմ ըսեր, այժմ օրոյ, որ բոլոր յանցանքը ճովդ է։ Մէկ քանի կողքիքաններ ունինք, որ չար օրինակ կու տան ամենուն, — Աս բոհաթ է. անոնք ալ որ ուրիշին հայերէն խօսարեւ պիտի սովորեցնեն, անոնք են որ օտար բառեր առեր անցեր են։

Տես, սա յօդուածը, գաղղիերէն բացազանչութիւններ՝ գաղղիերէն բառերով եկեր խառնուեր են հայ լեզուի հետ. ինչ գործ ունին յիտեմ. Mon Dieu, Parbleu, C'est drôl, Fi donc! Ասանկ զիվկոթիւններ մէկդի դնելու են. իրենք ժողովրդեան վարժապետն են, իրենք կրնան մաքուր հայերէնը մտցնել տուններու մէջ։

Իսկ դու, պզտիկ Ստամպուլցիս, նայէ, ինչ որ կը սովորիս դպրոցին մէջ, նոյնը մինչև տունդ տանիս։ Գիտնի՛ս ՄԱԳԻ ես անոր կ'ըսեմ, որ իւր ունեցած հմտութիւններուն մէջ կարգ մը կը դնէ, նախ ազգային, յետոյ օտար և այլն։ Աս ըսածովս, ըսել չեմ ուզեր քի, բոլոր Ստամպուլցիք այսպէս կը խօսարեն. երբ մէկ մէկու քով գան՝ մաքուր լեզու կը գործածեն. ա՛մա թէ որ տուններին ըլլան, օտար մարդ լսող չըլլայ՝ տանկերէն, յու նարէն, գաղղիերէն, սօ՛րը չկայ։ Աս աղէկ է քի, իրենք ալ գիտեն թէ ըրածնին գէշ է, որոշիք առջև կ'ամշնան ընելու. և ան պակսութիւնը միայն չուղղուիր, երբ մէկը անոր պակսութիւն ըլլալը չիտի։

Նայէ, ասկից վերջ չըլլայ թէ քեզմէ «փարսոս» բառը լսեմ, այլ «ներդուութիւն»։ «մէրսի» ի տեղ՝ «շնորհակալ եմ»։ «պօծոս» ի տեղ՝ «բարի լոյս»։ «օտրլոսա» ի տեղ՝ «ցտեհութիւն»։

Յուսամ, պզտիկ Ստամպուլցիս, ըսածիս մտիկ պիտի ընես, և ինչ որ հիմայ քեզի ըսի՝ ապագային ընտանիքիդ ալ ան պիտի սովորեցնես։

Մի և նոյն պատուէրը կու տամ նաև զաւուսացի պզտիկներու, որպէս զի Ստամպուլցիի մը հետ խօսելու առիթ ունեցած ժամանակ չկարմրին, չխալին, մանաւանդ կարմրցնեն ու խալեցնեն։

(Շարունակելի) Թրգմ. Յօրէն. Հ. Ա. ՅՈՎԱ.

Փ Ա Ռ Ք Ի Զ Ա Ի Ա Կ Ն Ե Ր Ը

Ե Ր Ա Ժ Ի Շ Տ Ր

(Շար. տես. 1920 թգմ. էջ 180),

Առաջին նուագածութեան, որ տեղի ունեցաւ վիեննայի մէջ 1824ի մայիսի 7ին, Բեթովէն նուագահանդէսին ներկայ գտնուեցաւ՝ նստած Ումաուֆի քով, ժամանակի սովորութեան համեմատ՝ դէմքը դէպ ի նուագածութեան դարձուցած, բայց ապերջանիկը չէր լսեր իրեն ուղղուած մեծաշառաչ ծափահարութիւնները, մինչև որ Հունգերէն բռնադատուած՝ դարձաւ հասարակութեան խանդավառութեան առջև որ զլսարկները կը շարժէր ու թաշկիւնակները կը ծածանէր, Պոնի Պրոմեթէոս, դածան ու մարդատեաց Բեթովէն, մեծ յուզումէ մը պաշարուած՝ տղու մը պէս լացաւ, մարեցաւ, և Նիդիլի ու Հուտարնրերենէր ստիպուեցան տանիլ զինք տուն, ուր թմրածի պէս մնաց բազմոցի մը վրայ ու առանց կերակուրի։ Առաւօտեան դէմ գտան զինք մի և նոյն տեղը, նուագահանդէսին զգեստներովը։

Այդ անմոռանալի երկոյեան մէջ՝ Բեթովէն զգաց ամենէն բարձր հրճուանքը զոր կարելի ըլլար իրեն հրազել և իրաւօքնէ մարմուռքի մէջ խնալով՝ իրեն այնպէս մ'երեցաւ՝ թէ իր հոգին կ'անհերու թանաթ քացախի մէջ լուծուած մարգարտի մը պէս։

1. Ինններորդ համերգին համար Վալէնթի սքանալուցումը ճշմարիտ պաշտում մ'եղաւ. Լայքսիի մէջ ուսանող եղած ասին մարդը համերգն ընդօրինակած էր և զիշերը կը պահէր զայն բարձրէր տակ ինչպէս Ադրբասանգր կ'ընէր շոմբրոսի քերթուածները, Պերլից, ինքն ալ խանդավառուած, կ'ըսէ թէ այդ գործը՝ «Բեթովէնի հանճարին ամենէն հրաշալի արտայայտութիւնն է»։ Վալէնթի եւ «Փփերու և դրամա» երկին մէջ կ'աւելցնէ. «Դեռ կան միամիտներ՝ որ կը շարունակեն համերգներ գրել՝ առանց իսկ կասկած մ'ունենալու՝ որ վերջինը գրուած է արդէն ժամանակին»։ Եւ կ'ընեցաւ, երբ առաջին անգամ լսեց Ս. Պետրասպուրիկի մէջ, աւելեցորէն

*
**

Բեթովէնի խլութիւնն երգահանին հաւմար ուրեմն ազդու ելք մ'ունեցաւ, վասն զի հիւանդութիւնը յանկարծակի վրան չհասաւ, այլ երթալով գէշցաւ դանդաղօրէն մինչև որ զայն ձգեց գերեզմանաւ կան լուծեան մը մէջ:

Տակաւ առ տակաւ որ փոքր աղմուկներ կը դադրէին ու սաստիկները կը մեղմանային՝ մեծագոյն տոկունութեամբ ի գործ դրաւ նա մտածութիւնը, այնպէս որ երբ յորդովէն խլացաւ, թէև լսելիքով կորսընցուցած էր ամենամեծ ընդկրութեան ազդիւր մը, բայց, զրեթէ առանց իմանալու, իր ապահով ու անբռնաբարելի առանձնութեան մէջ տիրացած էր արտաքայն կարգի վերլուծական կարողութեան մը. քիչ քիչ առանձին աշխարհ մը ստեղծուած էր զոր ոչ մէկ օտարական կրնար ասպաւտակել ու խանգարել: Այդ, կ'ենթադրուի, երաժշտական աշխարհ մ'էր, որովհետև իրեն համար ամէն զգացողութիւն, մասնաւորապէս հայեցողականը՝ կը ստանար ներդաշնակաւոր ձև մը: Եւ որովհետև կը կը զգար իր ներքին տառապանքները՝ իսկոյն զանոնք երաժշտական մտածումներու կը վերածէր:

Յետոյ իր միտքը, վարժուած մտածութեան, անվրդով մէջտ աղմուկներու առջև, կը սրուէր, տակաւ առ տակաւ նուրբ ու թափանցիկ կը դառնար, և անզգայ ըլլալով ամէն ձայներուն, աւազան մ'էր ձայներուն: Գիւղին մէջ, զոր Բեթովէն կը նախընտրէր, անտառի խորհրդաւոր սարսուռները, առուակներու կարկաջիւնը, տերևներու խշրտոցը, ջրվեժներու շառաւիղներ՝ երաժշտական հայեցողութիւններ էին իրեն համար զոր խազերու կը վերածէր:

Թէ խլութիւնն երգահանին նպաստած ըլլայ, կ'ապացուցուի այս գէպքով, որ ախտին սաստկանալովը՝ հանճարեղութիւնը կը հսկայանար, մինչև հասնիլ ով ննբորոզ համերգի չգերազանցուած ու անգերազանցելի բարձրութեանց, որ է երաժշտական աշխարհին մէջ՝ տիեզերքի նման մեծ ու անգերազանցելի գործ մը:

*
**

Բայց դաշնակի համար եղած սոնատներուն մէջ է մասնաւորապէս որ Բեթովէնի հրաշալի դրոշմը կը փայլի իր բոլոր շքեղութեամբ: Համբաւեալ մէջ զլիաւոր եղանակները զարդարող պէս պէս լուծումներն արգելք կը հանդիսանան ունկընդին փափաքած վերլուծումն բնիւտան տիրապետուած է, յափշտակուած, փոխադրուած է սքանչացման աշխարհին մէջ՝ ուր երևակայութիւնը կը գերազանցէ քանականութիւնը:

Սոնատներն ընդհակառակն իր մտածութեանց պար ու անկեղծ արտայայտութիւնն է. անոնք ուղղակի զրեթէ ցայտումով հոգիէն դուրս կը թափին, վասն զի իր բնաւորութիւնը՝ երևոյթի մը հաւատարմութեամբ հոն արտասպուռած է զգայուն թիթեղի մը վրայ, իր երեսուն և երկու սոնատներէն մէկը՝ որ իմ կարծիքովս կը գերազանցէ միւսները, և որ միւսներէն աւելի կը յայտնէ ամենաընտիր արուեստագէտի իր դրոշմը, և որուն մէջ կարտափայլի վերջապէս իր գերագոյն հանճարն իբրև լիալոյսի մէջ:

Այդ հրաշալի սոնատը տասնևեօթներորդն է ին ոչ միներէ (գործ 31, թիւ 2): Եւսանդուն պաղատանքի մը կը նմանող սրտաշարժ քաղցր դարձուածքով մը կը սկսի առաջին ամանակը, Հագիւ երաժշտական մտածումը քացուած է՝ և ահա արդէն երգանուագն երազ է. խազերը կայծերու պէս կ'արձակուին արագ և գեղեցիկով կ'ընթանան իբր թէ ստիպուէին իրարու հետ միանալ՝ խառնուելու համար յետոյ անլուծանելի ծրարի մը մէջ: Այս

յետոյ, հիացումէն ապշած՝ ըսաւ իր քով կեցող բարեկամի մը. «տարածուինք գետին վրայ, աւելի պատշաճ է այդպէս ընելը», և «Սերբոյն» աղաղակեց. «Բայց անկարելի է հասնիլ մինչև այդ սաստիկ գեղեցկութեան» ու արտասուեց:

պէս կ'երևի, բայց ատոր հակառակը, իրար խառնուելու և նոյնանալու կէտին վրայ՝ երբ աւելի կ'եռայ անդուլ մոնչիւնը, ազգաբարրութեան մը պէս հանդիսաւոր ու մոգական լայն դարձուածը մը կը բարձրանայ յանկարծակի և կը տարածէ այդ տարապայման գրգռութեան վրայ տխրութեան ջուղ մը: Բայց դէպքը կարճատե է. մարգարէական խօսքը խազերու բազմութենէ մը յաղթուած է: Կը լսուի և երբեմն ո՛չ խոր հնչումը, մինչև որ արծաթափայլ խազերը՝ արագ, թրթռուն, բղխեն անսպառարար և շտապեն անոր յաղթելու: Այսպէս է ամենամաքուր շուրի ցայտումը՝ որ կը բղխի անսպառ արդիւրէ մը, կը խոխոջէ, կը ծիծաղի, պայծառ ու ներդաշնակաւոր՝ ժայռին խորշերուն ու աւազուտ եզրին անհարթութեանց մէջ:

Այսպէս, ժամանակի մը համար, այլ լազան ու ներդաշնակաւոր խազերը, ճարտարօրէն հիւսուած՝ կ'արձակուին դաշնակի ստեղնաբանէն՝ սուր ծայնականութեան կողմէն, մինչդեռ ծանրաձայն լաբերը կը կրկնեն դիւթիչ մեծ երգն ու կը ծաւալեն ուրախութիւնն ու տխրութիւնը միանգամայն:

Յետոյ, մեղմարար, տխուր ազդին արծազանգով՝ կը վերջանայ առաջին ամառակը:

*
*
*

Ամենաբազր տրտունջ մը, կըցով լեցուն, փափաքներով ուռած. ահա այդ զարմանալի սոնատին առաճիոն: Այնպէս գեղեցիկ, այնպէս սրտաշարժ երաժշտական կտոր մ'է՛ զոր նկարագրելու համար բառ գոնելու ամէն ճիգ ընդունայն է:

Անոր գլխաւոր նիւթը կազմող դարձուածքը՝ աստուածային բանաստեղծութեան քերթուած մ'է՛, երակներու մէջ թափանցող վսեմ երգ մ'է: Այս ամենաբազր տրտունջի նիւթին վրայ է որ կը դառնայ հնչիւններու անլուր ճոխութեամբ՝ առատ խազերու մեկնութիւնը՝ որ կը գեղեցկացնեն զայն, կը փաղաքշեն աւելի ազդու ու հրապուրիչ կ'ընեն:

Այն ատեն մայր դարձուածքը կը հնչէ միայնակ ու որոշ՝ նման սփրաճայի գեղեցիկ ձայնի մը եկեղեցական պաշտամանց մեծ պարերգի մը մէջ տեղ: Անկարելի է ասկէ աւելի հեռուն երթալ, հոգին զբաւող հրճուանքն այնչափ ընդարձակ, այնչափ բուռն է՝ որ անոր ամենէն թաքուն մասը կը զոհացնէ: Կ'իմանայ ամենաքաղցր նուաղումի այն զգացումը՝ զոր կ'ունենանք երբեմն արևուն մայր մտնելու ժամուն թմրած բնութեան առջև:

Յետոյ, քիչ քիչ, անհետացող լոյսի մը պէս, ամէն բան դանդաղօրէն պատնելով խորհրդաւորութեան մէջ, նուագերգը կը դանդաղի, կը նուաղի ու կը մեռնի հառաչանքի մը մէջ:

Ձեռ գիտեր թէ այս առաճիոն զբառ ատեն ինչ մտածութիւններ կը զբաւէին Բեթովէնի միտքը. ստորագ է սակայն որ նա բանաստեղծի հոգիով անոր մէջ կ'ափսոսայ կորսուած երջանկութիւն մը:

(Շարունակութիւն)

Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄԱՍԻՍԵԱՆ

ՀԱՅՈՒՆ ԱՂՕԹՔԷ

Ճնշիւ խաչէս ուժասպառած մարմնոյս տակ
Կը ծալլուին ծունկերըս խոնջ, դողդոջուն,
Կ'իյնայ գլուխս ապառաժին վրայ հակ
Աւ մամուռներն վիշտը ճակտիս կը զգենուն...

Ինչ երկար է Գողգոթայի զառիվերն,
Ուրկէ, աւաղ, քանի՜ դար է կը մազիմ...
Եւ ամբողջ, որ ինչ կ'ընէ չի գիտեր, իմ...
Լուռանգեց զիս, որ պատկերդ եմ, Աստուած
Գթած Զիտուս, որ նոյն բաժակն ըմպելով՝
Մարմնոյ անհուն տկարութիւնն ըզգացիր,
Տես ծակերկուած մարմինս լայնի վէրքերով,
Տես քրտինքը տագնապնեւրու սեւաձիբ...

Տես, խոժանը զիս բիրերով կը տանի
Վերխաչելու գիտն իմ պաշտած սուրբ խաչին՝
Գէթսէմանի վիշտը յիշելով թախծալի՝
Անցնի ինձմէ, Տէր, բաժակն այն դառնագին...

Իսկ թէ Կամօք է որ՝ իբր օրէնք՝ այս անգամ
Այսպէս խաչուիմ Նոր Զարութեան մը համար,
Տէր, ոյժ տուր որ ես մինչև վերջը տոկամ...
Հոգիս՝ յօժար, բայց մարմինն է յոյժ տկար...

Ճրճված, Զալիճորմիս

Ամբրիկա

ԱՐԱՄ Մ. ԱՐԱՄԵԱՆ